

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΤΖΙΜΠΙΛΗ ΣΤΕΡΓΙΑΝΗ

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΕΝΟΛΙΔΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ : ΦΜ138 Immanuel Kant: Η Κριτική του Καθαρού Λόγου

ΤΟ
ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΟ
ΙΔΕΩΔΕΣ

Θεσσαλονίκη 20/4/2011

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά την περίοδο του Διαφωτισμού η φιλοσοφία ενεπλάκη σε μία εμφύλια διαμάχη, σύμφωνα με την οποία η σκέψη φάνηκε να έχει μεταπέσει από την πολιορκία της δογματικής μεταφυσικής στην κυριαρχία της μηχανιστικής επιστήμης που κινδύνευε να παραδοθεί άνευ όρων στην εμπειρία. Ο Καντ στο όνομα του Διαφωτισμού θα σύρει την υπόθεση στα Δικαστήρια, με σκοπό να διαφυλάξει ότι η σκέψη είχε κατακτήσει τους δύο προηγούμενους αιώνες.¹ Και σε αυτό ακριβώς συνίσταται η επιτυχία της κοπερνίκειας στροφής, κατά την οποία ο Καντ ζητά από τη γνώση γενικά όχι να προσανατολίζεται αυτή προς τα αντικείμενα αλλά τα αντικείμενα προς αυτή. ²Κατά κύριο λόγο η κριτική του Καθαρού Λόγου στρέφεται τόσο ενάντια στη δογματική μεταφυσική, όσο και ενάντια στη βασική αρχή της φιλοσοφίας του Hume, σύμφωνα με την οποία όλη η γνώση μας φέρεται να πηγάζει από την εμπειρία.³

Με τη σειρά του ο φιλόσοφος του Καίνιξμπεργκ υποστηρίζει ότι κάθε γνώση εξαρτάται από την αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μεταξύ αισθητικότητας και νόησης. Πολύ ορθά λοιπόν, η κριτική του Καθαρού λόγου έχει χαρακτηριστεί ως έργο, που νομιμοποιεί, αν όχι εξυμνεί την ανθρώπινη αισθητικότητα ⁴αλλά ταυτόχρονα και ως έργο, που προσδιορίζει τους όρους της θεωρητικής δυνατότητας της ανθρώπινης ελευθερίας ανοίγοντας το δρόμο της πρακτικής – ηθικής φιλοσοφίας.⁵ Και αυτός είναι ο υψηλός προορισμός, η αληθινή ουσία κάθε ανθρώπου να αποτελεί μέλος δύο τάξεων, μίας αμιγώς πνευματικής, στην οποία άρχει μέσω της ψιλής καθαρής βούλησης και μίας κατ'αίσθησιν τάξης, στην οποία επενεργεί μέσω της πράξης του.⁶ Το ενδιαφέρον του καντιανού εγχειρήματος είναι ότι αποκαλύπτει τους παραγωγικούς μηχανισμούς των μεταφυσικών συστημάτων και της γέννησης της ψευδαίσθησης(ψυχής , κόσμου , Θεού), εκκινώντας από τη λειτουργία των λογικών μας συλλογισμών(κατηγορικών , υποθετικών , διαζευκτικών). Παρότι η ψευδαίσθηση φαίνεται αναγκαία εγγεγραμμένη στην ανθρώπινη φύση, είναι σκόπιμο να την «αποδομήσουμε », καθόσον σφετερίζεται την ικανότητα για γνώση. Αυτό που θα επιχειρήσουμε στο δεδομένο τόπο είναι η αποδόμηση μέσα στην Υπερβατική Διαλεκτική, που αφορά στη Θεολογία, η οποία με τη σειρά της διατείνεται ότι χωρίς τη βοήθεια της εμπειρίας μπορεί να αποδείξει την ύπαρξη ενός όντος, που το ίδιο κείται εκτός εμπειρίας.⁷

---

¹ Δεληγιώργη Αλεξάνδρα: Ο Μοντερνισμός στη σύγχρονη φιλοσοφία . Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1991 , σ 61 .

² Γιανναράς Αναστάσιος :Κεφάλαια από τη θεωρητική φιλοσοφία του Καντ . Αθήνα :Παπαζήσης 1976 .σ41 .

³ Αυγελής Νίκος :Εισαγωγή στη φιλοσοφία :Θεσσαλονίκη: Κώδικας 1998 .σ192

⁴ Άρνεντ Χάνα : Η πολιτική φιλοσοφία του Κάντ (μτφ . Βασίλης Ρωμανός).Αθήνα: Νήσος 2008 σ58 .

⁵ Βινσεντί Λυκ : Αγωγή και ελευθερία , Καντ και Φίχτε (μτφ . Γ. Πρελορέντζος . Αθήνα : Πατάκης 1995 σ41 .

⁶ Fichte Johann Gottlieb : Ο προορισμός του ανθρώπου (μτφ . Θ. Πενολίδης). Κρατερός 2010 σ293 .

⁷ Μπενιέ Ζαν – Μισέλ :Ιστορία της νεωτερικής και σύγχρονης φιλοσοφίας : Φυσιολογίες και έργα (μτφ . Κ. Λαπαγιώργης).Αθήνα : Καστανιώτης 2001 253 , 255 .

1. ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ: ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΔΕΩΔΟΥΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

Ο Καντ εισάγει το μείζον θέμα του υπερβατολογικού ιδεώδους εκκινώντας από την εξέταση της διάκρισης ανάμεσα στις καθαρές έννοιες της διανοίας(κατηγορίες)και τις ιδέες. Ο φιλόσοφος τονίζει ότι οι καθαρές έννοιες της διανοίας συνδέονται άρρηκτα με τις κρίσεις του **νοεiu** και αναφέρονται **a priori** σε αντικείμενα συγκροτώντας προεμπειρικά την αντικειμενικότητά τους και ανάγοντας σε ενότητα την πολλαπλότητα και το ακαθόριστο ανεξάρτητα από κάθε όρο αισθητικότητας. Όμως, υπάρχει η περίπτωση, κατά την οποία οι καθαρές έννοιες της διανοίας (κατηγορίες) μπορούν να βρουν εφαρμογή σε φαινόμενα (έννοιες της νόησης in concreto).⁸

Ουτως ειπείν οι ιδέες είναι ένα βήμα πιο μακριά από την αντικειμενική πραγματικότητα σε σχέση με τις καθαρές έννοιες, διότι οι πρώτες (οι ιδέες) δε δύνανται να παρουσιάζονται in concreto(συγκεκριμένα), δηλ. δεν ανταποκρίνονται σε φαινόμενα, όπως οι κατηγορίες (καθαρές έννοιες της διανοίας). Κατά μίαν έννοια οι ιδέες διέπονται από μία τελειότητα που δεν αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα μέσω καμίας δυνατής εμπειρίας(δηλ. σε αντικείμενο ή φαινόμενο). Προϋπάρχει σε αυτές μία ενότητα(σε αντίθεση με τις κατηγορίες) με αποτέλεσμα οποιαδήποτε δυνατότητα προσαρμογής τους στην εμπειρία να καταλήγει ανεπιτυχώς(διότι όπως προαναφέραμε δεν είναι σε θέση να παρουσιάζονται in concreto).⁹ Ουσιαστικά, η ιδέα, ως καρπός του Λόγου είναι περισσότερο μία κατεύθυνση παρά μία γνώση, καθορίζει όχι ένα αντικείμενο αλλά μία διεύθυνση.¹⁰

Υπό αυτό το πρίσμα, εάν η ιδέα (in concreto)απέχει από την αντικειμενική πραγματικότητα, το ιδεώδες θεωρούμενο ως ιδέα in individuo φαίνεται να απέχει από αυτή την πραγματικότητα παρασάγγας. Όταν αναφερόμαστε στην ιδέα in individuo εννοούμε εκείνο το "πράγμα" που καθορίζεται πλήρως, τελείως και κατανάγκη από την ιδέα και μόνο. Επί παραδείγματι το ιδεώδες για τον Πλάτωνα ήταν η ιδέα της θείας νόησης που δεν είναι άλλο παρά η τελειότητα κάθε είδους των δυνατών όντων και το πρωτότυπο για όλα τα αντίτυπα που προκύπτουν στο πεδίο του φαινομένου.¹¹ Κατά συνέπεια ο ανθρώπινος λόγος περιέχει και ιδέες και ιδεώδη που λειτουργούν ρυθμιστικά αναφορικά με τις πράξεις μας θέτοντας τα θεμέλια για την εξασφάλιση της τελειότητάς τους.

Ακολούθως, η ιδέα της ηθικότητας ή αλλιώς οι ηθικές έννοιες δεν αποτελούν κατεξοχήν καθαρές έννοιες του λόγου, διότι το ήθος αφορά στις πράξεις μας, οι οποίες έχουν εμπειρικό χαρακτήρα. Αν απομονώσουμε, όμως, το πρακτικό μέρος μίας αρετής πχ. μίας ανδρείας πράξης, μένει, ωστόσο, η ιδέα της ανδρείας. Αναντίρρητα, η ηθική τελεολογία αφορά τους ανθρώπους, των οποίων ο Λόγος δείχνει ότι είναι ο τελικός σκοπός της φύσης.¹² Η πράξη κατά κάποιο τρόπο λειτουργεί ως παράδειγμα στις καθαρές έννοιες του Λόγου. Ο ανδρείος δηλαδή, είναι ένα ιδεώδες, ένας άνθρωπος που υπάρχει παρά μόνο στη σκέψη και που

⁸ Καντ Ιμμάνουελ : Κριτική του Καθαρού Λόγου B595 (εισαγωγή – μετάφραση – παρατηρήσεις Μ. φ .Δημητρακόπουλος). Αθήνα 1986 .

⁹ ΚΚΛ B596

¹⁰ Pascal , G. : Για να γνωρίσετε τη σκέψη του Καντ(μτφ . Α. Βέλιος) . Αθήνα : 'Απειρον 1977 σ 106 .

¹¹ ΚΚΛ B 596

¹² Τομέας φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων :Για τον Ιμμάνουελ Καντ 200 χρόνια μετά.Αθήνα: Νήσος 2006 σ144

αντιστοιχεί στην ιδέα της ανδρείας. Όπως, λοιπόν, η ιδέα καθορίζει τον κανόνα των πράξεων, έτσι και το ιδεώδες είναι κατά κάποιο τρόπο το πρωτότυπο του θείου, που διασφαλίζει τον καθορισμό του αντιγράφου του θείου ανθρώπου με τον οποίο ο κάθε άνθρωπος οφείλει να συγκρίνει τον εαυτό του, προκειμένου να πετύχει την ιδεατή τελειότητα.¹³ Είναι προφανές ότι τα ιδεώδη δεν έχουν τη δυνατότητα αναφοράς σε καμία ύπαρξη. Ωστόσο, η χρησιμότητά τους είναι ιδιαιτέρως σημαίνουσα, εάν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι το ιδεώδες συνενώνει την αρχική διάσταση μεταξύ ατομικού(εποπτείας) και καθολικού(έννοιας).

Ο φιλόσοφος του Καίξιμπεργκ έχοντας προσδιορίσει το ιδεώδες του Καθαρού Λόγου και τη χρησιμότητα του ως κανόνα και ως πρωτοτύπου που αφορά είτε την πράξη, είτε την κρίση, επιχειρεί να το αντιπαραβάλλει με τα δημιουργήματα της φαντασίας, με σκοπό να εξοβελίσει εξαρχής κάθε πιθανότητα σύγχυσης του ιδεώδους του καθαρού Λόγου με οποιοδήποτε πλάσμα της φαντασίας(ορίζοντας ως φαντασία την ειδωλοποιητική δύναμη, την ίδια τη νόηση, η οποία συνθέτει την αίσθηση και τις παραστάσεις των φαινομένων).¹⁴ Συνεπώς, τα δημιουργήματα της φαντασίας δεν είναι παρά ιδεώδη της αισθητικότητας, διότι κατά πρώτον αποτελούν ένα μοντέλο ή ένα πρωτότυπο(αμίμητο) για μία δυνατή ή ενδεχόμενη εμπειρική εποπτεία, κατά δεύτερον διότι δεν αποτελούν κανόνα για καμία κρίση ή πράξη και κατά τρίτον διότι η φαντασία δε διαθέτει τη δύναμη να συλλάβει υπερβατολογικά ένα αντικείμενο, το οποίο πρέπει να είναι λογικά καθορισμένο σύμφωνα με αρχές.

2. ΓΙΑ ΤΟ ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΕΩΔΕΣ

(ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΟ)

Σύμφωνα με τον Kant ένα αντικείμενο για να γίνει απόλυτα γνωστό σε εμάς, πρέπει προηγουμένως να καθορίσουμε το σύνολο των δυνατών κατηγορημάτων του και εν συνεχεία να προσδιορίσουμε το αντικείμενο αυτό καταφατικά ή αρνητικά, σύμφωνα με την αρχή της καθορισσιμότητας (από δύο κατηγορούμενα μόνο το ένα αποδίδεται στο αντικείμενο ή στην έννοια του αντικειμένου), της αντίφασης(από δύο αντιφατικά κατηγορούμενα) της σύνθεσης (όλων των κατηγορουμένων που συγκροτούν την ολοκληρωτική έννοια ενός πράγματος)και κατόπιν συγκρίσεως. Επομένως, μπορούμε να αναφερόμαστε στην ιδέα του συνόλου κάθε δυνατότητας η οποία, από τη μια προσδιορίζει το σύνολο των δυνατών κατηγορουμένων και ταυτόχρονα αποκλείει ένα πλήθος κατηγορουμένων που δίδονται. Από όλα τα δυνατά κατηγορούμενα που καθορίζουν την ιδέα άλλα παρουσιάζουν ένα όν και άλλα ένα μη όν. Η διάκριση αυτή επισημαίνεται με σκοπό να διαχωρίσει τις αρνήσεις, ως έννοιες παράγωγες ενός πράγματος που όταν αυτό νοείται ως έλλειψη, θεωρείται και λαμβάνεται συνάμα ως πράγμα καταργημένο ή μη ισχύον, ενώ τις καταφάσεις ως πραγματικότητες που περιέχουν τη δυνατότητα και τον πλήρη καθορισμό όλων των πραγμάτων.¹⁵

Η έννοια ενός πράγματος καθεαυτό που ταυτίζεται με την ιδέα ενός ολοκληρωτικά πραγματικού όντος, συνιστά το υπερβατολογικό ιδεώδες, ως το πρωταρχικό ον, το ens

---

¹³ ΚΚΛ Β597

¹⁴ ΚΚΛ Β598

¹⁵ ΚΚΛ Β600 ,Β 601 , Β602 .

realissimum ή το Απόλυτο που περιέχει όλες τις δυνατές πραγματικότητες.¹⁶ Το ιδεώδες είναι ένα ατομικό ον σύμφωνο με την ιδέα. Για παράδειγμα η σοφία είναι η ιδέα, ο σοφός, το ιδεώδες. Ο λόγος έχει ανάγκη την έννοια αυτού του ιδεώδους, προκειμένου να εκφέρει κρίσεις για την ύπαρξη των πραγμάτων. Ωστόσο, ο Λόγος δεν έχει ανάγκη από την άμεση αναφορά της εμπειρικής ύπαρξης του ιδεώδους σε ένα αντικείμενο. Οι καθαρές έννοιες της διανοίας έχουν αναλάβει το ρόλο του μεσολαβητή ανάμεσα στα αντικείμενα (καθορισμένα ως άλλα ατελή έκτυπα)¹⁷ και την ιδέα ενός εκ των δυνατών κατηγορουμένων της, χωρίς όμως ποτέ να προσεγγίζουν το πρωτότυπο, το υπερβατολογικό ιδεώδες, το Θεό. Λόγου χάρη, ένας άνθρωπος είναι ανδρείος, φρόνιμος, έχοντας κατακτήσει την ιδέα της ανδρείας, της φρόνησης αλλά συνάμα δεν είναι και πολλά άλλα πράγματα, τα οποία περιλαμβάνονται ως κατηγορούμενα του υπερβατολογικού ιδεώδους. Τι σημαίνει αυτό; Ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος είναι ανδρείος, φρόνιμος, παραδεικνύει το ιδεώδες του ανδρείου (που αντιστοιχεί στην ιδέα της ανδρείας), του φρόνιμου που αντιστοιχεί στην ιδέα της φρόνησης). Παρά ταύτα, δεν προσεγγίζει καθολικά το υπερβατολογικό ιδεώδες, διότι αυτό περιλαμβάνει όλα τα δυνατά κατηγορούμενα (ιδέες) που δεν έχουν βρει εφαρμογή στο συγκεκριμένο άτομο αλλά ούτε και θα βρούν εφαρμογή σε κανέναν άνθρωπο, διότι απλά δεν υπάρχει τέλειος άνθρωπος.

Το σφάλμα, λοιπόν, εντοπίζεται στο γεγονός ότι προσπαθούμε να υποστασιοποιήσουμε το υπερβατολογικό ιδεώδες, ως ιδέα του συνόλου της πραγματικότητας σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, πράγμα άτοπον. Είχαμε διασαφηνίσει παραπάνω ότι η διάνοια σχετίζεται με τις έννοιες και ο Λόγος με τις ιδέες και μέσω των ιδεών με το ιδεώδες, το πρωτότυπο όλων των ιδεών. Από τη στιγμή που επιχειρούμε να εφαρμόσουμε εμπειρικά το ιδεώδες σε ένα αντικείμενο, όχι μόνο καταργούμε τις κατευθυντήριες γραμμές που μας δίδει ο Λόγος αλλά αγνοώντας τον επιστρέφουμε ένα βήμα πίσω στη διάνοια (κάνοντας χρήση των καθαρών εννοιών της σε αντικείμενα ή φαινόμενα της εμπειρίας), ενώ έχουμε ήδη τονίσει ότι οι ιδέες καμία σχέση δεν έχουν με την εμπειρία. Το γεγονός ότι είμαι ανδρείος φαίνεται στις πράξεις μου (αγγίζουμε το ηθικό –πρακτικό κομμάτι). Όμως, η ιδέα της ανδρείας από μόνη της είναι κάτι το υπερβατολογικό και ανήκον αμιγώς στη σφαίρα του θεωρητικού Λόγου. Άλλωστε, εάν εφαρμοσθούν οι ιδέες σύμφωνα με τις κατηγορίες πάνω στην εποπτεία δεν είναι ιδέες, καθ'ότι αυτές δε δύνανται να προσδιορίσουν τη χρήση της νόησης στην περιοχή της εμπειρίας: "Οι ιδέες υπερβαίνουν το όριο κάθε εμπειρίας, στην οποία ποτέ δεν είναι δυνατό να βρεθεί ένα αντικείμενο, το οποίο να είναι επαρκές για την υπερβατολογική ιδέα".¹⁸ Κοντολογίς, οι ιδέες δεν έχουν συστατική αλλά ρυθμιστική χρήση. Το έργο τους είναι να κατευθύνουν τη διάνοια προς ένα συγκεκριμένο σκοπό, με στόχο τη σύνθεση και τη συστηματική ενοποίηση του υλικού της εμπειρίας. Με τη βοήθεια των ιδεών τακτοποιούμε τις έννοιες και τις γνώσεις μας σε ένα ενιαίο σύστημα, περνούμε από το αισθητό στο υπερβατολογικό. Οι ιδέες του καθαρού Λόγου και δη ο Θεός, το υπερβατολογικό ιδεώδες, δε μπορούν να γνωσθούν: "Κάθε γνώση, όπως εξετάσαμε απαιτεί εποπτείες που υπάγονται σε μίαν έννοια. Εκεί όπου δεν υπάρχει εποπτεία δεν υπάρχει και γνώση." Οι ιδέες είναι δέοντα αιτήματα του Λόγου, όχι όντα και κατά συνέπεια το ίδιο σε μεγαλύτερη αναλογία ισχύει για

¹⁶ ΚΚΛ Β604

¹⁷ ΚΚΛ Β606

¹⁸ ΚΚΛ Β384

το ιδεώδες.¹⁹ Τα ιδεώδη αποτελούν το πρωτότυπο μέτρο των πράξεών μας, προσδίδουν στις πράξεις μας την κατεύθυνση προς την τελειότητα, μας παρέχουν τον κανόνα προς κρίση και ως εκ τούτου έχουν αποκλειστικά και μόνο ρυθμιστική σημασία.

3 ΓΙΑ ΤΙΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΕΥΟΥΝ ΣΤΟ ΝΑ ΣΥΜΠΕΡΑΝΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥ ΥΠΕΡΤΑΤΟΥ ΟΝΤΟΣ .

α) Η φύση και η πορεία του λόγου είναι τέτοια, ώστε για κάθε πράγμα που υπάρχει να θέτει ως θεμέλιο την εμπειρία. Όμως το θεμέλιο αυτό, δηλαδή το πράγμα μέσω της εμπειρίας ή της εποπτείας μένει μετέωρο από τη στιγμή που δεν προσανατολίζεται σε ένα απόλυτα αναγκαίο ον, το οποίο με τη σειρά του θα είναι άπειρο. Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι από τη στιγμή που υπάρχει ένα πράγμα υπάρχει και ένα άλλο πράγμα ως αιτία του πρώτου. Υπό το πρίσμα μίας τέτοιας συλλογιστικής πορείας διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μία αλυσίδα πραγμάτων που το ένα υφίσταται ως αιτία του άλλου, έως ότου φθάσουμε σε μίαν αιτία αναγκαία άνευ όρων, δηλ. το Αρχικό ον. Αυτό το απόλυτα αναγκαίο ον είναι βέβαιο ότι υπάρχει σύμφωνα με το Λόγο. Εάν ψάχναμε να βρούμε την αντιστοιχία του Αναγκαίου όντος με ένα υπαρκτό ον, αυτό θα γινόταν μόνο και μόνο για να αποκλείσουμε όλα τα υπόλοιπα υπαρκτά όντα. Όμως, επειδή έχουμε εξασφαλίσει ότι μόνο ένα ον αποτελεί τον Αρχικό όρο ή αν θέλετε την αρχική αιτία όλων των άλλων πραγμάτων καταλήγουμε σε μία ταυτολογία, αφού το Αναγκαίο ον είναι Αυτό το οποίο θέτει τους όρους σε όλα τα υπόλοιπα πράγματα και μόνο το ίδιο υπάρχει άνευ όρων και άρα είναι απροσδιόριστο και ανεξάρτητο.²⁰ Εξάλλου κανένα από τα υπόλοιπα πράγματα με τα οποία αρχικά υποθέσαμε ότι μπορεί να ταυτίζεται δεν τίθεται άνευ όρων, εφόσον αποτελεί αιτία άλλου πράγματος και κατά συνέπεια θεωρείται και είναι προσδιορισίμο και εξαρτώμενο.

Ο Λόγος μόνο υπό τις προϋπάρχουσες προϋποθέσεις αναγνωρίζει ένα ον ως υπέρτατο. Επομένως δε δυνάμεθα να βρούμε τίποτε στο πεδίο της δυνατότητας της εμπειρίας που μπορεί να αντιστοιχεί σε ένα τέτοιο ον. Πράγματι, ο καθαρός Λόγος συνθέτει την αναζήτηση του απροσδιόριστου, του απρουποθετου, του μη υποκείμενου σε όρους, θεωρούμενος ως ο τελευταίος των όρων. Εφόσον ο Λόγος δεν αρκείται στη γνώση που του προσφέρει η νόηση απομακρύνεται από κάθε πεπερασμένο με τη βοήθεια των εννοιών, αναζητώντας το άπειρο, το απόλυτο, το ανυπόθετο.²¹ «Όπου όμως δεν έγκειται τόσο στη θέληση μας το να κρίνουμε ή το να μη κρίνουμε για κάτι οριστικά, όπου δηλαδή την κρίση την κάνει αναγκαία μία πραγματική ανάγκη και μάλιστα μία τέτοια που βρίσκεται στον ίδιο το Λόγο καθεαυτόν, με όλο που μας περιορίζει η έλλειψη της γνώσης σε ό,τι αφορά τα απαιτούμενα για την κρίση στοιχεία, εκεί χρειάζεται ένας δεοντικός κανόνας σύμφωνα με τον οποίο να εκφέρουμε την

¹⁹ Δάφνης Παναγιώτης :Ερμηνεία της «Κριτικής του Καθαρού Λόγου του Καντ».Αθήνα:1977 σ108 .

²⁰ ΚΚΛ Β612

²¹ ΚΚΛ Β614-Β615

κρίση μας, γιατί ο Λόγος θέλει επιτέλους να ικανοποιηθεί». ²² Συνεπώς, αποδεσμεύει την έννοια της νόησης από τα στενά όρια της εμπειρίας και την καθοδηγεί υποδεικνύοντας της τη σωστή κατεύθυνση προς την απόλυτη σύνθεση που η νόηση ποτέ δε μπορεί να φθάσει εξαιτίας του νόμου της αιτιότητας. Ο Λόγος μέσα από τον προλεγόμενο συνθετικό του ρόλο, στοχεύει να συναντήσει το Απόλυτο, το Ανυπόθετο, την Ιδέα. Η ιδέα με τη σειρά της αποτελεί κατά τον Καντ την ολότητα των προϋποθέσεων αλλά και για το λόγο ότι η ολότητα αυτή είναι πάντοτε απόλυτη, γι' αυτό και η ιδέα, η οποία αποτελεί μία έννοια του Λόγου, που περιέχει την αιτία της σύνθεσης του περιεχομένου, μπορεί να εξηγηθεί μέσω της έννοιας του Απολύτου. ²³ Έτσι, ο Λόγος οδηγείται κατά κάποιο τρόπο στη συγκρότηση των υπερβατολογικών ιδεών στα πλαίσια του δικού του θεωρητικού ενδιαφέροντος. Αυτές οι ιδέες παριστούν το σύνολο των προϋποθέσεων, υπό τις οποίες αποδίδουμε μία κατηγορία σχέσης στα αντικείμενα της δυνατής εμπειρίας, δηλαδή παριστούν κάτι το ανυπόθετο. ²⁴

Ωστόσο, η ιδέα του υπερβατολογικού ιδεώδους, αν και δεν ταυτίζεται με κανένα άλλο υπαρκτό αντικείμενο, παρά ταύτα μέσω των ιδεών βρίσκει πρακτική εφαρμογή στους νόμους και κατά συνέπεια στις πράξεις μας, στο πεδίο της ηθικής. Τουτέστιν η πορεία προς ένα ον αναγκαίο, είναι μία πορεία στην οποία οδηγούμεθα όλοι ανεξαρτήτως θρησκευτικών πεποιθήσεων, διότι εκεί οδηγούμεθα μέσα από την πορεία του κοινού νου που όλοι διαθέτουμε (αλυσίδα πραγμάτων: το ένα ως αιτία του άλλου, μέχρι την αρχική αιτία), με τη βοήθεια των εννοιών του καθαρού λόγου, οι οποίες προσπαθούν να προσδώσουν ενότητα και πληρότητα στις διάσπαρτες γνώσεις της διανοίας. Και αυτές οι έννοιες του καθαρού λόγου δεν είναι άλλες από τις ιδέες που μας οδηγούν προς το Απόλυτο. Οι ιδέες δεν είναι κατά συνέπεια εμπειρικές, ούτε απευθύνονται προς την εμπειρία, για το λόγο ότι είναι υπερεμπειρικές. Ποιές είναι, λοιπόν, οι τρεις υπερβατικές ιδέες που αντιστοιχούν στα τρία είδη συλλογισμών, που έχει ως εργαλείο του ο Λόγος; Αυτές δεν είναι άλλες από την ψυχή, τον κόσμο και τον Θεό που αποτελούν αντίστοιχα αντικείμενα της ορθολογικής ψυχολογίας, κοσμολογίας και θεολογίας. Στο συγκεκριμένο σημείο θα μας απασχολήσει το υπερβατολογικό ιδεώδες, ο Θεός, που αποτελεί αντικείμενο της ορθολογικής θεολογίας. ²⁵ Η χρήση της θεολογικής (υπερβατικής) ιδέας συνίσταται στο να παρέχει υλικό στην πολύ σπουδαία χρησιμοποίηση της λογικής αλλά αν αυτή η χρησιμοποίηση της λογικής είναι μόνο θεωρητική κρίνεται αυτόματα και υπερβατική και γι' αυτό διαλεκτική-είναι το ιδεώδες της καθαρής λογικής. ²⁶

β) Δεν υπάρχουν, λοιπόν, μέσω του Θεωρητικού Λόγου παρά τρεις αποδείξεις που οδηγούν στην ύπαρξη του υπέρτατου όντος. Η πρώτη είναι η φυσικοθεολογική απόδειξη, που αναχωρεί από τη συγκεκριμένη εμπειρία (που συνάδει με τη φύση του αισθητού μας κόσμου). Σύμφωνα με τα παραπάνω όταν θέτουμε ως αφετηρία την εμπειρία (νόμος της αιτιότητας) οδηγούμεθα ως την υπέρτατη αιτία που εδρεύει έξω από τον κόσμο. Η δεύτερη απόδειξη είναι η κοσμολογική, που λαμβάνει υπόψη ως σημείο εκκίνησης μία οποιαδήποτε και τυχαία ύπαρξη. Και η Τρίτη απόδειξη είναι η οντολογική, σύμφωνα με την οποία κάνοντας

²² Καντ Ιμμάνουελ : Δοκίμια (εισαγωγή , μετάφραση , σχόλια Ε,Π . Παπανούτσου). Αθήνα :1971 σ75.

²³ ΚΚΛ Β379

²⁴ Ντελέζ Ζύλ: Η κριτική φιλοσοφία του Καντ : Η θεωρία των ικανοτήτων (μτφ. Ε. Περγικούρης). Αθήνα: Εστία 2000 σ37 .

²⁵ ΚΚΛ Β618, Β619 .

²⁶ Καντ Ιμμάνουελ: Προλεγόμενα σε κάθε μελλοντική μεταφυσική (εισαγ.-μτφ.-σχόλια Γ. Τζαβάρας). Αθήνα : Δωδώνη 1982 σ158 .

αφαίρεση κάθε εμπειρίας και οδηγούμενοι σε έννοιες a priori, συμπεραίνουμε την ύπαρξη της υπέρτατης αιτίας.

4. ΓΙΑ ΤΟ ΑΔΥΝΑΤΟ ΜΙΑΣ ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΗΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ .

Το Απόλυτα Αναγκαίο Ον είναι μία καθαρή έννοια του Λόγου και ως τέτοια έχει φύση περιοριστική, σύμφωνα με την οποία δε δυνάμεθα να διευρύνουμε τη γνώση μας ως προς Αυτό αλλά ούτε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι αυτό ως αναγκαίο ον υπάρχει. Για να είναι σε θέση ο ανθρώπινος νους να συλλάβει ένα τέτοιο Ον, πρέπει προηγουμένως να προσδιορίσει όλους τους όρους που η νόηση έχει ανάγκη, προκειμένου να φθάσει σε Αυτό, πράγμα που οι προηγούμενες γενιές δεν κατόρθωσαν. Και ενώ οι προηγούμενοι δεν κατανόησαν αυτό το ον, εντούτοις προέβησαν σε παραδείγματα και περιγραφές της έννοιας Του. Το σφάλμα στο οποίο υπέπεσαν είναι ότι το παράδειγμα και οι περιγραφές Αυτού(του Αναγκαίου όντος)προέκυψαν από κρίσεις και όχι από την απόλυτη αναγκαιότητα των πραγμάτων. Το κατηγορήμα ενός πράγματος εκφράζει, είτε μία ύπαρξη (πραγματικότητα), είτε μία μη ύπαρξη(άρνηση). Ωστόσο κάθε μη ύπαρξη (άρνηση) περιέχει εντός της μία λανθάνουσα ύπαρξη(πραγματικότητα, διότι δε δυνάμεθα να γνωρίζουμε μία μη ύπαρξη, παρά μόνο εάν αναλογισθούμε την αντίστοιχη πραγματικότητα(τη θετική έκφανση – αναλογία)αυτής της άρνησης(μη ύπαρξης). Οπότε κάθε πράγμα περιέχει εντός του τόσο αρνήσεις, όσο και πραγματικότητες. Ωστόσο, τι συμβαίνει στην περίπτωση που μία πραγματική ύπαρξη(ο Θεός)περιλαμβάνει αρνήσεις που αντιστοιχούν²⁷σε αντίθετες πραγματικότητες που δεν είμαστε σε θέση να συναντήσουμε εντός του κόσμου της εμπειρίας, καθώς αυτές συνιστούν τα όρια της πραγματικότητας (του πραγματικού κόσμου);

Ας δεχθούμε την πρόταση ότι: "ο Θεός υπάρχει", ως απόλυτα αναγκαίο ον. Ο αντίθετος ισχυρισμός ότι ο Θεός δεν υπάρχει θα αποτελούσε μίαν αντίφαση.²⁸ Δε μπορούμε να νοήσουμε την ουσία ενός αναγκαίου όντος, χωρίς να σκεφθούμε πως υπάρχει, διότι ένα ον εφόσον είναι Αναγκαίο, είναι συνάμα και ένα ον που η μη ύπαρξή Του είναι αδύνατη. Άρα, είναι αντιφατικό καθεαυτό να σκεφθούμε ότι ο Θεός δεν υπάρχει. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, δηλαδή ανάμεσα στο αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ δυνατού και πραγματικού εντοπίζεται η απάτη. Μπορούμε να δεχθούμε την ύπαρξη ενός Ανώτατου Όντος, ωστόσο δε μπορούμε να αντιληφθούμε και να αποδείξουμε, εάν ένα τέτοιο ον υφίσταται. Η αλήθεια για τα αντικείμενα της εμπειρίας επιτυγχάνεται μέσω των αισθήσεων, ενώ για τα αντικείμενα του καθαρού Λόγου, τις ιδέες, δεν υπάρχει μέσο για να αποδείξουμε την ύπαρξή τους, αν και η συνείδησή μας για κάθε ύπαρξη ανήκει στην ολότητα της γνώσης μας.

Το λάθος που διαπράττουν οι υποστηρικτές του οντολογικού επιχειρήματος είναι το εξής: συμπεραίνουν από την απόλυτη αναγκαιότητα μίας κρίσης(ότι δηλ. ο Θεός έχει αναγκαία

²⁷ Kant Immanuel I: Lectures on philosophical Theology: (Translated by Allen W. Wood AND Gertrude M. Clark):Cornell University Press 1978 σ33-34-KKΛB622 .

²⁸ Hoffe Otfried : Critique of pure reason (The foundation of Modern Philosophy). Tubingen: Springer 2010σ308-KKΛB623.

ύπαρξη)την απόλυτη αναγκαιότητα ενός πράγματος(ότι ο Θεός υπάρχει ως ον ανάμεσα στα όντα).Κατά τον Καντ κάτι τέτοιο δεν ισχύει ως απόδειξη ύπαρξης του Θεού, εφόσον στην ταυτολογική πρόταση ο Θεός υπάρχει μπορούμε να άρουμε και το υποκείμενο και το κατηγορήμα, χωρίς να έχουμε καμία αντίφαση. Αντίθετα, ο Descartes πιστεύει ότι ο Θεός αποτελεί την τέλεια ύπαρξη και δε μπορεί να διαχωριστεί από την ουσία του και αυτό ακριβώς αντέκρουσε ο Καντ. Επί παραδείγματι στην πρόταση: ο Θεός είναι παντοδύναμος, η λέξη είναι λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος μεταξύ του υποκειμένου "Θεός"και του κατηγορουμένου "παντοδύναμος". Στην πρόταση ο "Θεός υπάρχει" συνάγεται ότι υπάρχει η έννοια του που συνοδεύει τη λέξη Θεός και το αντικείμενο αυτής της έννοιας είναι αυτό ακριβώς που σκέφτομαι, όταν εκφέρω αυτή τη λέξη.²⁹ Συνεπώς, σε επίπεδο σημασιολογικό το περιεχόμενο και το αντικείμενο της λέξης Θεός είναι το ίδιο πράγμα. Όταν, όμως, μεταφερόμαστε στον πραγματικό κόσμο(τον αισθητό κόσμο), το γεγονός της ύπαρξης του αντικείμενου δε μας ικανοποιεί να παραμένει a priori δεδομένο, παρά επιβάλλεται να αποδειχθεί. Ουσιαστικά η οντολογική απόδειξη εκκινεί από το γεγονός ότι εντός της ακολουθίας κοσμικών αιτιών φθάνουμε από μία ύπαρξη υπό όρους και εξαρτημένη σε μία άλλη και συμπεραίνει ότι με αυτό τον τρόπο ο απόλυτος λόγος της ακολουθίας δε θα γίνει ποτέ ορατός, ότι ουσιαστικά αυτός ο Λόγος πρέπει να ζητηθεί εκτός της ακολουθίας στην ύπαρξη ενός Όντος, το οποίο είναι παρόν ως αιτία "εαυτού"(causa sui), οφειλόμενο όχι πια σε ένα άλλο αλλά στον εαυτό του."³⁰

Η έννοια του Υπέρτατου Όντος, ως ιδεώδους, δε δύναται από μόνη της να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στην επιθυμία για τη γνώση της ύπαρξης του Θεού και την αδυναμία να τη συλλάβουμε με όρους αντικειμενικούς. Η πρόταση: "ο Θεός υπάρχει" είναι μία πρόταση αναλυτική, μία πρόταση που ισχύει a priori και δε μπορούμε να κρίνουμε εκ των προτέρων τη δυνατότητά της και κατά προέκταση την πραγματικότητά της, διότι οι πραγματικότητες και οι δυνατότητες δεν αναζητούνται παρά μόνο στις συνθετικές κρίσεις, οι οποίες με τη σειρά τους απαντώνται μόνο στην εμπειρία.³¹ Μόνο η εμπειρία είναι εκείνη που μπορεί να προσπορίσει αντικείμενο στις σκέψεις μας, ώστε να γίνουν γνώσεις. "Κανένας άνθρωπος δε γίνεται πλούσιος, μόνο με την ιδέα του πλούτου."³² Το οντολογικό επιχείρημα αιωρείται **εν τω** κενω, καθώς οι υποστηρικτές του περιήλθαν σε σύγχυση ταυτίζοντας το περιεχόμενο της πραγματικής –αναγκαίας ύπαρξης και της δυνατότητας της ύπαρξης.³³ Επομένως, μία οντολογική απόδειξη περί υπάρξεως του Θεού αποδεικνύεται αδύνατη.

5 .ΓΙΑ ΤΟ ΑΔΥΝΑΤΟ ΜΙΑΣ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΗΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Η δεύτερη απόδειξη περί υπάρξεως του Θεού εκκινεί από τη διαπίστωση της τυχαίας ύπαρξης του κόσμου, προκειμένου να οδηγηθεί στο συμπέρασμα της ύπαρξης του Θεού, τουτέστιν πηγάζει από την εμπειρία. Γι'αυτό το λόγο καλείται και κοσμολογική, διότι το αντικείμενο της εμπειρίας μας είναι ο κόσμος και ό,τι αυτός συμπεριλαμβάνει: "Τώρα εγώ, ο ίδιος τουλάχιστον υπάρχω, άρα υπάρχει ένα αναγκαίο ον".³⁴ Το ίδιο επιχείρημα ονομάστηκε

²⁹ ΚΚΛ Β627.

³⁰ Κασίρερ Ερνστ : Καντ , η ζωή και το έργο του (εισαγωγή –μετάφραση –σχόλια Σω. Γερογιωργάκος).Αθήνα : Ίνδικτος 2006σ314

³¹ ΚΚΛ Β629.

³² ΚΚΛ Β630

³³ Grier Michelle :Kant's doctrine of Transcendental illusion :Cambridge University Press 2001 σ259 .

³⁴ ΚΚΛ Β633

από το LEIBNIZ, εξαιτίας της τυχαίας ύπαρξης, a contingentia mundi. Κοντολογίς ακολουθεί πορεία αντιστρόφως ανάλογη εν σχέσει με το οντολογικό επιχείρημα, το οποίο λαμβάνει ως σημείο εκκίνησης την ύπαρξη ενός τέλει οντος(εκκινεί a priori), για να καταλήξει στην αναγκαία –τυχαία ύπαρξη (στην εμπειρία).

Κατά τον Καντ το κοσμολογικό επιχείρημα δέχεται ότι κάτι αναγκαίο υπάρχει, του οποίου τα χαρακτηριστικά δεν είναι άλλα από αυτά που προσδιορίζουν το πραγματικό ον, διότι μόνο ένα ον που κατέχει την απόλυτη πραγματικότητα, μπορεί να αντιστοιχεί σε ένα ον που υπάρχει με απόλυτα αναγκαίο τρόπο.³⁵ Ωστόσο, η συλλογιστική πορεία που ακολουθεί η κοσμολογική απόδειξη περιλαμβάνει αρκετά σοφίσματα και αποδεικνύεται ανορθόδοξη.³⁶ Το κοσμολογικό επιχείρημα δίδει την εντύπωση ότι στηρίζεται στην εμπειρία, προκειμένου να θεμελιώσει γερά την ισχύ του, διαφέροντας φαινομενικά μόνο από το οντολογικό επιχείρημα, που όπως αναπτύξαμε, καταλήγει ανεπιτυχώς στην απόδειξη ύπαρξης του Θεού(κατά τον Καντ). Όμως, ένα μόνο ον από τα αντικείμενα της δυνατής εμπειρίας περικλείει τους όρους της απόλυτης αναγκαιότητας και Αυτό δεν είναι άλλο από το Θεό ή το ens realissimum. Επομένως, αυτό που ουσιαστικά επιχειρεί η κοσμολογική απόδειξη είναι να αποδέχεται με τη σειρά της(όπως ακριβώς υποστήριξε και το οντολογικό επιχείρημα)ότι η έννοια του όντος της πλέον τέλειας πραγματικότητας ταυτίζεται με την Απόλυτη Αναγκαιότητα.³⁷

Άρα, το κοσμολογικό επιχείρημα δεν είναι παρά το οντολογικό επιχείρημα(που προηγουμένως αποκλείσαμε την εγκυρότητά του), ως ένα ρούχο που από πάνω του φορέσαμε ένα άλλο ρούχο).³⁸ Δεν υπάρχει κανένα αντικείμενο της δυνατής εμπειρίας που να περικλείει τους όρους και τα χαρακτηριστικά ενός Απόλυτα Αναγκαίου Όντος, διότι η εμπειρία δε δύναται να μας πληροφορήσει αναφορικά με τις ιδιότητες ενός Υπέρτατου Όντος. Έτσι στο σημείο που πρέπει να αποδειχτεί η ύπαρξη του Απόλυτα Αναγκαίου Όντος, ο Λόγος αναγκάζεται να παραιτηθεί της εμπειρίας, μη βρίσκοντας κανένα έρεισμα σε αυτή και οδεύει προς τη χρήση καθαρών εννοιών. Οπότε, επιστρέφουμε στο συμπέρασμα ότι από το πραγματικό ον συνάγεται το Αναγκαίο Ον και ότι το πραγματικό ον είναι το απόλυτα αναγκαίο ον και αντίστροφα.

Η κοσμολογική απόδειξη αφήνει τον ασφαλή χώρο της εμπειρίας, που αρχικά επικαλέστηκε και κινητοποιεί την οντολογική απόδειξη, που όπως τονίσαμε είναι μία απόδειξη απριωρική, την οποία ο Καντ δεν αποδέχεται(εφόσον είναι απομακρυσμένη από την εμπειρία, δηλ. δε μπορεί να αποδειχτεί, όπως και η κοσμολογική, αφού προκύπτει και αυτή από την οντολογική). Ακολούθως ο Καντ αποκαλύπτει μία σειρά σοφισμάτων ή σοφιστικών συλλογισμών μέσα στο κοσμολογικό επιχείρημα, μία " φωλιά διαλεκτικών σφετερισμών ". Η πρώτη πλάνη εντοπίζεται στην προσπάθεια να συλλάβει κάποιος από το τυχαίο την αιτία, πράγμα το οποίο μπορεί να ισχύει μόνο στον αισθητό κόσμο. Επιπρόσθετα, ο Καντ διαπιστώνει εν σχέσει με τον προηγούμενο συλλογισμό, ότι είναι αδύνατο να συμπεράνει κανείς την ύπαρξη μιας πρωταρχικής αιτίας από την δυνατότητα μίας άπειρης σειράς αιτιών, για τον απλό λόγο ότι η σειρά των αιτιών στον αισθητό κόσμο δε δύναται να είναι άπειρη. Επικουρικά, προστίθεται ότι δεν είναι δυνατό να συνάγεται από την ολότητα των όρων ενός φαινομένου, η ύπαρξη του Υπέρτατου Όντος(που είναι ανεξάρτητο από κάθε αιτία, εφόσον

³⁵ ΚΚΛ Β635

³⁶ ΚΚΛ Β634

³⁷ ΚΚΛ Β635

³⁸ Hoffe Otfried : Kant's Critique of Pure reason(The foundation of modern philosophy)Tubingen: Springer 2010 σ311 .

το ίδιο είναι η πρωταρχική αιτία). Με άλλα λόγια είναι μη ορθολογικό να οδηγούμεθα στην ταύτιση μιας ιδέας(του Υπερβατολογικού ιδεώδους)με την εμπειρική πραγματικότητα. Η αρχή της αιτιότητας εφαρμόζεται μόνο σε αντικείμενα της δυνατής εμπειρίας. Είναι αδύνατο, σύμφωνα με τον Καντ, να απαντήσουμε σε κάποιον που θα μας ρωτούσε, ποιο είναι το Αναγκαίο Ον: Να το Αναγκαίο Ον. Η άνωθεν πρόταση θα ίσχυε "εάν βρίσκαμε για την απόλυτη αναγκαιότητα μιαν έννοια, είτε βρίσκαμε για την έννοια ενός οποιουδήποτε πράγματος την απόλυτη αναγκαιότητα αυτού του πράγματος.³⁹

Αν και ο Καντ υπερθεματίζει την απόδειξη της ύπαρξης του Θεού μέσα από το κοσμολογικό επιχείρημα, ωστόσο αναγνωρίζει την ύπαρξη του Υπερβατολογικού ιδεώδους, διότι αποδέχεται την υπέρτατη αξία του Λόγου, ο οποίος προκειμένου να ολοκληρώσει το έργο του, δε μπορεί να ερείδεται μόνο στην εμπειρία αλλά έχει ανάγκη και από την "θεωρητική" έστω ύπαρξη ενός ανώτατου όντος.⁴⁰ Αυτό μπορεί να μη μας δίδετε υπό την ιδιότητα ενός φαινομένου ή ενός αντικειμένου, όμως κάτι τέτοιο δε σημαίνει ότι είναι και μη προσεγγίσιμο, με την έννοια ότι μπορεί να μη το ορίζουμε υπό το πρίσμα αυστηρών αντικειμενικών αρχών, ωστόσο έγκειται στην υποκειμενική ή προσωπική κρίση του καθενός να πλησιάσει το Θεό (πάντα ως κάτι μη ανταποκρινόμενο σε καμία δυνατή εμπειρία).

6. ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΚΑΙ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΕΝΟΣ ΑΝΑΓΚΑΙΟΥ ΟΝΤΟΣ .

Τόσο το οντολογικό, όσο και το υπερβατολογικό επιχείρημα περί υπάρξεως του Θεού ερείδονται σε υπερβατικές αρχές. Αν και η κοσμολογική απόδειξη επεδίωξε αρχικά να στηριχτεί στην εμπειρία, ωστόσο κατέληξε να βασίζεται και αυτή με τη σειρά της σε απλές καθαρές έννοιες. Τα ερωτήματα που προκύπτουν μέχρι στιγμής είναι τα ακόλουθα:

- 1) Ποια είναι τα αίτια της διαλεκτικής απάτης που μας οδήγησε να ταυτίσουμε τις έννοιες της αναγκαιότητας και της υπέρτατης πραγματικότητας;
- 2) Ποια είναι τα αίτια που μας ωθούν να παραδεχόμαστε την ύπαρξη ενός αναγκαίου καθεαυτού όντος;
- 3) Ποιος είναι ο ρόλος του Καθαρού Λόγου;

Σημείο εκκίνησης ας είναι ο ακόλουθος συλλογισμός: Κοινό τόπο αποτελεί το γεγονός ότι από τη στιγμή που κάποιο πράγμα υπάρχει, κάποιο άλλο πράγμα υφίσταται αναγκαία.⁴¹ Παρά ταύτα δε μπορούμε να αντιληφθούμε κανένα πράγμα ως αναγκαίο καθεαυτό. Η αναγκαιότητα και το ενδεχόμενο δε δύνανται να προσεγγίζουν τα πράγματα καθ' εαυτά. Όμως, οι αρχές της αναγκαιότητας και του άλλως ενδεχομένου δεν είναι παρά υποκειμενικές

³⁹ ΚΚΛ Β637-638.

⁴⁰ ΚΚΛ Β640-642.

⁴¹ ΚΚΛ Β643.

αρχές, ως ανήκουσες στην εμπειρική πραγματικότητα. Ο Λόγος δε μπορεί να στηριχτεί, ούτε μόνο στο πράγμα καθεαυτό, ούτε μόνο στο αναγκαίο.⁴² Οι δύο αυτές αρχές, η μία ως υποκειμενική (το αναγκαίο) και η άλλη ως αντικειμενική (απολύτως αναγκαίο ον) υφίστανται ως συνθέτουσες αρχές του Λόγου. Οφείλουμε να ασχολούμεθα και να φιλοσοφούμε για καθετί υπαρκτό, σα να ανήκει σε μία ανώτατη αναγκαία αρχή, χωρίς, όμως, να αναζητούμε μέσα στα υπαρκτά πράγματα της φύσης, αυτή την αρχή.

Κατ' επέκταση το απολύτως αναγκαίο ον υπάρχει έξω από τον κόσμο, ως ρυθμιστική αρχή της ενότητας του, ενώ από την άλλη μόνο οι εμπειρικές αιτίες είναι παράγωγες αυτής της ενότητας ή συμβάλλουν στην ενότητα αυτή.⁴³ Οι αρχαίοι φιλόσοφοι θεωρούσαν την ύλη ως αναγκαία αρχή. Αυτή η αναγνώριση της ύλης ως πρώτης αρχής αφορούσε στο διανόημα της ύλης και όχι στην ύλη καθ'εαυτή. Συνεπώς, η ύλη δεν αρμόζει στην ιδέα ενός αναγκαίου όντος, διότι αυτό το ον το θέσαμε έξω από τον κόσμο, ώστε στη σειρά των φαινομένων, το ένα να παράγεται από το άλλο, ως εάν ένα τέτοιο ον να προυποτίθετο ως αρχή όλων. Το υπερβατολογικό ιδεώδες είναι η ρυθμιστική αρχή του Λόγου, αρχή σύμφωνα με την οποία παρατηρούμε τον κόσμο.⁴⁴ Είναι λογικό και θεμιτό να σκεφτόμαστε το Υπέρτατο ον πάντα σε σχέση με τον κόσμο, όμως, ως ρυθμιστική αρχή και όχι σαν οργανική αρχή. Το υπερβατολογικό ιδεώδες βρίσκεται πάντα στο Λόγο μου, μόνο ως τυπικός και αρχικός όρος σκέψης, ποτέ ως υλικός όρος ύπαρξης. Άλλωστε η ιδέα του Θεού (όπως και της Αθανασίας) δεν είναι όροι του ηθικού νόμου αλλά μόνον όροι του αναγκαίου αντικειμένου μίας μέσω του νόμου τούτου καθορισμένης θέλησης, δηλαδή της απλώς πρακτικής χρήσης του καθαρού μας λόγου. Συνεπώς, και για την ιδέα του υπερβατολογικού ιδεώδους δε μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι γνωρίζουμε και εννοούμε την πραγμάτωσή της αλλά ούτε καν τη δυνατότητά της.⁴⁵

7. ΓΙΑ ΤΟ ΑΔΥΝΑΤΟ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΟΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΗΣ

Η Τρίτη και τελευταία απόδειξη, που φέρεται ως φυσικοθεολογική ή τελεολογική απόδειξη της ορθολογικής θεολογίας, εκκινεί από την παρατήρηση του κόσμου γύρω μας και της φύσης, της τάξης και της σκοπιμότητας εντός αυτής (γι' αυτό καλείται και τελεολογική)

---

⁴² ΚΚΛ Β644.

⁴³ ΚΚΛ Β645.

⁴⁴ ΚΚΛ Β647.

⁴⁵ Καντ Ιμμάνουελ : Κριτική του πρακτικού λόγου 9εισαγ.-μτφ.-σχολ.Κ. Ανδρουλιδάκης)Αθήνα :Εστία 2006 σ14 .

αναγνωρίζοντας το θεό ως διαμορφωτή και ρυθμιστή του κόσμου. Κατά τον Καντ η "απόδειξη αυτή αξίζει να μνημονεύεται πάντα με σεβασμό. Είναι η παλαιότερη, σαφέστερη και μάλιστα συνάδουσα προς τον κοινό νου των ανθρώπων. "Οι δύο προηγούμενες αποδείξεις (οντολογική και φυσικοθεολογική) κρίθηκαν αναξιόπιστες από τον Καντ να αποδείξουν την ύπαρξη του Θεού. Στη δεδομένη φάση θα εξετάσουμε εάν η φυσικοθεολογική απόδειξη μας αποκαλύψει την αντικειμενική ύπαρξη του Θεού. Κατά τον Καντ η φυσικοθεολογική απόδειξη έχει τη μεγαλύτερη πειστική δύναμη, για τούτο το λόγο χρήζει και αναλόγου σεβασμού.⁴⁶ Με ποιο τρόπο, λοιπόν, η φυσικοθεολογική απόδειξη γεφυρώνει το χάσμα, που παρατήρησε ο Καντ ότι δημιουργείται μεταξύ εμπειρίας και υπεραισθητού;

Σύμφωνα, με τα επιχειρήματα αυτής της απόδειξης, μέσα στον κόσμο υπάρχουν έκδηλα σημεία διάταξης προς ένα ορισμένο σκοπό, τα οποία χαρακτηρίζονται από σοφία και αποτελώντας μία ολότητα, ποικίλλουν περιεχομένου με άπειρο μέγεθος και έκταση. Η διάταξη αυτή ανήκει στα πράγματα του κόσμου κατά τρόπο τυχαίο.⁴⁷ Με άλλα λόγια η μορφή του κόσμου είναι τυχαία αλλά όχι και η ουσία του. Συνεπώς, οδηγούμεθα από το μεγαλείο του εμπειρικού κόσμου στην ενότητα της σοφής αιτίας, όχι ως δημιουργού του κόσμου, αλλά ως αρχιτέκτονα αυτού του κόσμου, ως μίας ρυθμιστικής αρχής, ενός προαίτιου μέσω της ενότητας της αμοιβαίας σχέσης των μερών του κόσμου, ως μέλη ενός τεχνητού οικοδομήματος. Εφόσον, υπάρχει κόσμος και όλα εποιήθησαν με τόση τελειότητα και διέπονται από ένα τέλος, τότε υπάρχει πίσω από αυτά ένα ανώτατο ον. Κοντολογίς, σύμφωνα με τους υποστηρικτές του φυσικοθεολογικού επιχειρήματος, εφόσον υπάρχει το αποτέλεσμα (εμπειρικός κόσμος), άρα υπάρχει και ένας δημιουργός(απόλυτη ιδέα). Μέχρι αυτού του σημείου θα επιτρέπαμε στους οπαδούς αυτής της απόδειξης να επαίρονται ότι απέδειξαν την ύπαρξη του Θεού. Ωστόσο ο Καντ αποφαινεται αρνητικά, εξηγώντας ότι οι παραπάνω εξομοιώνουν ή ταυτίζουν μία εμπειρία με μία ιδέα. Κατά τον Καντ, το ιδιαίτερο γνώρισμα μιας ιδέας είναι ότι: καμία εμπειρία ή φαινόμενο δε μπορεί να είναι ίση με αυτή(την ιδέα).⁴⁸

Κατά δεύτερον, αν κάποιος συμπεραίνει εκ του αποτελέσματος (της ύπαρξης του κόσμου), την πρώτη αιτία(το Θεό), οδηγείται αυτόματα πίσω στο κοσμολογικό επιχείρημα και μέσω αυτού στο οντολογικό.⁴⁹ Βέβαια, μπορούμε να αναγάγουμε τον τεχνίτη – άνθρωπο σε πρώτο δημιουργό ενός ρολογιού, διότι γνωρίζουμε απόλυτα την ανθρώπινη υπόσταση του δυνάμει εμπειρίας. Οι υποστηρικτές του φυσικοθεολογικού επιχειρήματος έχοντας ως βάση αυτό το δεδομένο μεταβαίνουν τεχνηέντως σε μία αναλογία – αντιστοιχία κόσμου- θεού, χωρίς να γνωρίζουν τίποτε για το Θεό, του οποίου η φύση δεν είναι εμπειρική. Κατά συνέπεια μιλάμε για ένα ρυθμιστή και όχι για έναν δημιουργό του κόσμου, με αποτέλεσμα να αναιρείται η αντικειμενικότητά Του.

Ούτε είναι δόκιμο να συνάγουμε αυθαίρετα συμπεράσματα του τύπου: το μέγεθος και το μεγαλείο του κόσμου απαιτούν έναν εξίσου μεγαλειώδη δημιουργό(το Θεό). Η απάντηση του Καντ στην προαναφερόμενη διατύπωση είναι η ακόλουθη: από τη στιγμή που αποδεχόμαστε τη σοφία και τη δύναμη ενός δημιουργού αλλά δε μπορούμε να περιγράψουμε αυτό το δημιουργό ή να τον εντάξουμε σε πλαίσια εμπειρικά, είμαστε υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουμε το φυσικοθεολογικό επιχείρημα, διότι δε μας επιτρέπει να προχωρήσουμε

⁴⁶ ΚΚΛ Β 648-651.

⁴⁷ Kant Immanuel: Lectures on philosophical Theology (Translated by Allen W. Wood and Gertrude M. Clark) Cornell University Press 1978 σ38 – ΚΚΛ Β650 .

⁴⁸ ΚΚΛ Β653.

⁴⁹ ΚΚΛ Β657 .

στην προαναφερόμενη περιγραφή. Το επιχείρημα ερείδεται μεν στην εμπειρία και στην τυχαιότητα του κόσμου που διέπεται από τάξη και σκοπιμότητα και από εκεί οδεύει προς την ύπαρξη ενός απολύτως αναγκαίου όντος. Μόλις η φυσικοθεολογική απόδειξη συναντά το εμπόδιο που προαναφέραμε, μεταπηδά στην κοσμολογική απόδειξη που δεν είναι τίποτε παραπάνω από μία συγκαλυπτόμενη οντολογική απόδειξη. Και ενώ η ίδια η φυσικοθεολογική απόδειξη είχε ως αφητηρία από τα δεδομένα της εμπειρίας, ωστόσο δεν κατάφερε να ολοκληρώσει το συλλογισμό της, παρά μόνο με τη βοήθεια των καθαρών εννοιών.⁵⁰

Υπό αυτό το πρίσμα διαπιστώνουμε ότι και οι τρεις αποδείξεις περί υπάρξεως του Θεού είναι μη έγκυρες, αφού οι δύο τελευταίες (η κοσμολογική και η φυσικοθεολογική) ερείδονται στην οντολογική, η οποία είναι απριωρική και δεν κάνει χρήση της εμπειρίας. Ο Καντ διατείνεται ότι ο Θεός υπάρχει, ωστόσο οποιαδήποτε απόδειξη περί υπάρξεως του Θεού είναι και θα είναι αδύνατη.⁵¹ Για να καταστεί κάτι τέτοιο δυνατό πρέπει η γνώση του ανθρώπου να ξεπεράσει τα όρια της εμπειρίας και να προσεγγίζει το υπερβατικό ον. Η ιδέα του Θεού ή αλλιώς το υπερβατολογικό ιδεώδες είναι μία αρχή κανονιστική, ρυθμιστική, που ο άνθρωπος οφείλει να αποδέχεται ως τέτοια, προκειμένου να συστηματοποιήσει και να πετύχει την ενότητα του γινώσκων. Η αντιμετώπιση της ιδέας του Θεού, ως συστατικής αρχής, ως πραγματικού αντικειμένου, ως προσώπου ή ως υπόστασης οδήγησε την ορθολογική Θεολογία να χρησιμοποιήσει τρεις ανορθόδοξες αποδείξεις περί υπάρξεως του Θεού. Όσο αδυνατούμε να αποδείξουμε την ύπαρξη του Θεού, άλλο τόσο δε δυνάμεθα να αποδείξουμε τη μη ύπαρξή του. Για τον Καντ ο Θεός υπάρχει αλλά υπάρχει υπό το πρίσμα ενός Θεωρητικού Λόγου, που δε μπορεί να αποδειχτεί. Η ιδέα του Θεού είναι αίτημα του πρακτικού Λόγου και προϋπόθεση των ηθικών νόμων αλλά πάντα ως ιδέα και ποτέ υποστασιοποιημένη.

8. ΚΡΙΤΙΚΗ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΡΙΓΜΕΝΗΣ ΣΤΙΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

Ο Καντ προβαίνει σε μία αρχική διάκριση της Θεολογίας σε υπερβατική και φυσική. Η υπερβατική θεολογία προσεγγίζει το αντικείμενό της (το Θεό) μέσω καθαρών υπερβατικών εννοιών. Η φυσική Θεολογία αντιλαμβάνεται το αντικείμενό της μέσω της φύσης, ως ένα ον που αποτελεί την πρώτη αρχή όλων των άλλων όντων, ως δημιουργό. Η υπερβατική θεολογία με τη σειρά της δύναται να είναι πρώτον κοσμολογία έχοντας ως σκοπό να παράγει την ύπαρξη του πρωταρχικού όντος από μία εμπειρία. Από την κοσμολογία προκύπτει και η κοσμολογική απόδειξη, που βασίζεται στην έννοια του αναγκαίου όντος.⁵² Δεύτερον, οντοθεολογία, διότι δύναται να γνωρίσει την ύπαρξη του Θεού με τη βοήθεια των καθαρών εννοιών, χωρίς τη βοήθεια της παραμικρής εμπειρίας και στην οποία αντιστοιχεί η οντολογική απόδειξη, που ερείδεται στην έννοια του τέλει όντος.⁵³ Με τη σειρά της η φυσική θεολογία, όπως προείπαμε, συνάγει εκ της τάξεως και της ενότητας του κόσμου την ύπαρξη ενός δημιουργού και ενός αυτουργού του κόσμου και τη διαχωρίζει από την ηθική

⁵⁰ Hoffe Otfried : Kant's Critique of pure reason (The foundation of Modern Philosophy) Tubingen :Springer 2010 σ311 –ΚΚΛ Β657-658 .

⁵¹ ΚΚΛ Β658 .

⁵² ΚΚΛ Β659.

⁵³ ΚΚΛ Β660.

θεολογία, που ερείδεται στους ηθικούς νόμους, οι οποίοι προϋποθέτουν μία ανώτατη αρχή ηθικής τάξεως. Προς τη φυσική θεολογία αντιστοιχεί η φυσικοθεολογική απόδειξη περί υπάρξεως του Θεού. Και προς την ηθική θεολογία αναλογεί η ηθικολογική απόδειξη. Ποιές είναι, όμως, οι πηγές που χρησιμοποιεί ο Λόγος, προκειμένου να προβεί στις άνωθεν αποδείξεις περί υπάρξεως του Θεού; Ο Λόγος κάνει χρήση της θεωρητικής γνώσης από τη μια(κριτική του καθαρού Λόγου, στην οποία ανήκουν το οντολογικό, κοσμολογικό, ηθικοθεολογικό επιχείρημα)και η οποία ορίζεται ως γνώση, με την οποία γνωρίζω αυτό που πραγματικά είναι και από την άλλη, της πρακτικής γνώσης (κριτική του πρακτικού Λόγου), η οποία συνιστά τη γνώση γι' αυτά που πρέπει να είναι.

Στην πρώτη περίπτωση(καθαρού Λόγου)ο όρος δυνατότητας της γνώσης αιτείται (με τη θέση), ενώ στη δεύτερη περίπτωση του πρακτικού Λόγου, ο όρος δυνατότητας υποτίθεται (με την υπόθεση). Αυτό σημαίνει ότι οι πρακτικοί ηθικοί νόμοι υποθέτουν πάντα την ύπαρξη ενός Ανώτατου όντος, η οποία ύπαρξη με τη σειρά της απαιτείται, είναι απαραίτητη, αναγκαία, ώστε οι ηθικοί νόμοι να βρίσκουν ένα ισχυρό έρεισμα ενέχοντας μία πρακτική αλήθεια.⁵⁴Συνεπώς, η θεωρητική γνώση που χρησιμοποιεί ως μέσο ο Καθαρός Λόγος είναι μία γνώση υπερβατική που δε μπορούμε να φθάσουμε με την εμπειρία και αντίκειται στη φυσική γνώση που περιορίζεται στα όρια του εμπειρικού και μόνου.⁵⁵Αρα, όλες οι αποδείξεις του Καθαρού Λόγου εκκινούν από κάτι εμπειρικό για να αποδείξουν κάτι υπερεμπειρικό και αφορούν στην υπερβατική χρήση του Λόγου. Από την άλλη η φυσική χρήση του Λόγου σχετίζεται με τον εμπειρικό κόσμο. Και επειδή ο Λόγος στη φυσικοθεολογική απόδειξη κάνει χρήση τόσο της εποπτείας, όσο και της υπερβατικής γνώσης, θεωρείται από τον Καντ και η πιο ορθή αλλά όχι αυτή που θα αποδείξει τελικά την ύπαρξη του Θεού. Το υπερβατικό ιδεώδες είναι ένα ιδεώδες, το οποίο δε μπορούμε να αποδείξουμε ως ένα ον υπαρκτό, ωστόσο δεχόμαστε την ύπαρξη Του, αφού δε μπορούμε να αποδείξουμε τη μη ύπαρξη Του. Η ηθική θεολογία μέσω των ηθικών νόμων μετριάζει το χάσμα μεταξύ εμπειρικού κόσμου και του Ιδεώδους.⁵⁶Όμως, η υπερβατική θεολογία συμβάλλει επικουρικά στην προστασία του Λόγου από τις απάτες της αισθητικότητας και ως εκ τούτου μόνο η υπερβατική χρήση του Λόγου βρίσκεται πιο κοντά προς την απόδειξη ύπαρξης ενός υπερβατικού ιδεώδους.⁵⁷

---

⁵⁴ ΚΚΛ Β662.

⁵⁵ ΚΚΛ Β662-663.

⁵⁶ ΚΚΛ Β665-666.

⁵⁷ ΚΚΛ Β668.

9.ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

Α . Περί της κανονιστικής χρήσεως των ιδεών του Καθαρού Λόγου .

Το απόλημα της παραδοσιακής μεταφυσικής εντοπίζεται στο γεγονός ότι παραγνώρισε τη φυσική ροπή του Λόγου(που συνενώνει το πολλαπλό των εννοιών μέσα από ιδέες)να αναφέρεται στη διάνοια(που συντελεί στη συνένωση του πολλαπλού της εποπτείας μέσα από έννοιες)και όχι σε αντικείμενα.⁵⁸Εν προκειμένω οι υπερβατολογικές ιδέες σχετίζονται με την κατάχρηση των κατηγοριών (χρήση των μη εμπειρικών εννοιών σα να ήταν εμπειρικές)και δεν αναφέρονται στην εποπτεία, παρά σε ένα νοητό υποκείμενο. Συνεπώς οι υπερβατολογικές ιδέες δεν έχουν ποτέ συστατική χρήση, γιατί τότε συνιστούν διαλεκτική απάτη, παρά μόνο κανονιστική – ρυθμιστική χρήση(όπως είναι οι καθαρές ιδέες της ψυχής , του κόσμου και του Θεού), καθώς αυτές αποτελούν τη βάση οργάνωσης και σύνθεσης των γνώσεων της εμπειρίας, όπου η γνώση για τις προαναφερόμενες ιδέες βρίσκει πρόσφορο έδαφος προς ανάπτυξη αλλά ποτέ προς πλήρη ολοκλήρωση.⁵⁹Όμως , όπως προείπαμε οι έννοιες –ιδέες δε βρίσκουν εφαρμογή ή δεν αναφέρονται άμεσα στην εποπτεία. Επί παραδείγματι η ιδέα του Θεού δεν απαντάται εντός του πεδίου της εμπειρίας.

Τουτέστιν οι ιδέες δεν εφαρμόζονται άμεσα σε αντικείμενα αλλά μέσω της νόησης βρίσκουν ανταπόκριση σε αντικείμενα της εμπειρίας. Σε αυτό ακριβώς το σημείο έγκειται η θεωρητική χρήση του Λόγου, σκοπός του οποίου είναι η συστηματοποίηση των εννοιών της νόησης. Ωστόσο, η συστηματοποίηση των εννοιών προϋποθέτει την εφαρμογή των τριών μεθοδολογικών αρχών καθώς και των τριών καθαρών ιδεών του Λόγου (ψυχή , Θεός , κόσμος). Ο λόγος προετοιμάζει το πεδίο στη διάνοια μέσω των τριών μεθοδολογικών αρχών του(ως συμπληρωματικά μέρη ενός Λόγου):

- 1 . δια της ομοιογένειας (ή του ομοειδούς της πολλαπλότητας) κάτω από ανώτερα είδη.
- 2 . δια της ποικιλίας του ομοιογενούς κάτω από κατώτερα είδη.
- 3 . δια της συγγένειας όλων των εννοιών (που επιτάσσει μία συνεχή μετάβαση από κάθε είδος σε κάθε άλλο μέσω της βαθμιαίας αύξησης των ποικιλιών).⁶⁰

Τις αρχές αυτές μπορούμε να τις ονομάσουμε αρχές της ομοιογένειας, της εξειδίκευσης και της συνέχειας των ειδών. Η τελευταία προκύπτει από τη συνένωση των δύο πρώτων, αφού έχει ολοκληρώσει τη συνεκτική σύνδεση στην ιδέα, τόσο κατά την άνοδο σε υψηλότερα γένη , όσο και κατά την κάθοδο προς κατώτερα είδη. Τότε αυτόματα όλες οι πολλαπλότητες συγγενεύουν μεταξύ τους, αφού στο σύνολό τους κατάγονται από ένα μοναδικό ανώτερο γένος, μέσα από όλους τους βαθμούς του διευρυμένου προσδιορισμού. Ο πρώτος νόμος της ομοιογένειας συνιστά την ενότητα διαφόρων πρωταρχικών γενών, κάτω από μία κοινή ανώτερη έννοια. Με το νόμο της εξειδίκευσης ο λόγος επιτάσσει διάκριση των ειδών, καθώς αυτά τα είδη είναι γενικά και περιέχουν ποικιλίες. Ο τρίτος νόμος, η συνέχεια συνενώνει τους ανώτερους νόμους μέσω της μετάβασης από το ένα είδος στο άλλο, πράγμα που σημαίνει ένα είδος συγγένειας των διαφόρων ειδών.⁶¹

Οι άνωθεν έννοιες συσχετίζονται παραστατικά με τη βοήθεια ενός θεωρητικού γεωμετρικού σχήματος. Στην προκειμένη περίπτωση η κάθε έννοια συμβολίζεται με ένα σημείο σε ένα οριζόντιο πεδίο (επίπεδο). Σύμφωνα με την αρχή της συνέχειας, ενός αρχικού σημείου έπονται και άλλα σημεία εκτεινόμενα οριζοντίως και απείρως(συμβολίζοντας κάθε σημείο μία έννοια , η οποία είναι διαφορετική από τα υπόλοιπα σημεία – έννοιες). Ακολούθως, σύμφωνα με την αρχή της ομοιογένειας τα σημεία αυτά ομαδοποιούνται ανάλογα με τις ομοιότητές τους, δημιουργώντας μία ευρύτερη έννοια, που τις περιλαμβάνει , σα να ήταν ένα σημείο κάθετα υπερυψωμένο στο επίπεδο. Κατά την παραπάνω διαδικασία ακολουθούν και άλλες έννοιες ανωτέρου επιπέδου, που

⁵⁸ ΚΚΛ Β670

⁵⁹ ΚΚΛ Β672-Β673

⁶⁰ ΚΚΛ Β684-686 .

⁶¹ ΚΚΛ Β688

δημιουργούν μία δεύτερη οριζόντια γραμμή πάνω από την πρώτη. Εν συνεχεία οι πιο γενικές έννοιες μπορούν να ομαδοποιηθούν σε μία ανώτερη Τρίτη γραμμή, ώστε να φθάσουμε σε μία ανώτατη – ευρύτερη έννοια, που περιλαμβάνει όλες τις άλλες ως κατώτερες.⁶²

Η αρχή της εξειδίκευσης με τη σειρά της, υποδεικνύει την ύπαρξη μίας πρώτης οριζόντιας γραμμής, που περιλαμβάνει κατώτερες έννοιες, τοποθετημένες κάθετα και κάτω από αυτό, δημιουργώντας ή σχηματίζοντας μία γραμμή κάτω από την πρώτη οριζόντια γραμμή και ακολούθως τα σημεία αυτά μπορούν να θεωρηθούν ως κατώτερες έννοιες πάνω σε μία κατώτερη γραμμή και ούτω καθ'εξής. Το οριζόντιο επίπεδο εκτείνεται επ'άπειρον και προς όλες τις κατευθύνσεις με κορυφή μία ανώτατη γενική έννοια που περικλείει όλες τις υπόλοιπες έννοιες, οι οποίες αναπαρίστανται η κάθε μία από ένα σημείο, το οποίο συμβολίζει μία γενική έννοια. Συνεπώς καμία έννοια δεν επενεργεί σε καμία εποπτεία αλλά αντίθετα ο λόγος κατανοεί τις έννοιες σε σχέση με άλλες έννοιες και όχι σε σχέση με εποπτείες, με αποτέλεσμα ο ρόλος του λόγου να είναι κανονιστικό- ρυθμιστικός.⁶³

Β . Περί του τελικού σκοπού της Φυσικής Διαλεκτικής του Ανθρώπινου Λόγου .

«Η έννοια μίας υπέρτατης Νοήσεως είναι μία απλή ιδέα , καθώς η αντικειμενική της πραγματικότητα δεν πρέπει να συνίσταται σε αυτό, στο ότι δηλαδή αναφέρεται κατευθείαν σε ένα αντικείμενο(γιατί από μία τέτοια σημασία δε θα μπορούσαμε να δικαιώσουμε το αντικειμενικό της κύρος αλλά ότι είναι ένα σύμφωνο με όρους της μεγίστης ενότητας του λόγου τεταγμένο σχήμα της έννοιας του πράγματος καθόλου, το οποίο χρησιμεύει σε αυτό μόνο, να διατηρεί τη μέγιστη συστηματική ενότητα στην εμπειρική χρήση του λόγου μας, καθ'όσον παράγει το αντικείμενο της εμπειρίας από το αντικείμενο αυτής της ιδέας, ωσάν από την αρχή του ή την αιτία του. Ούτως ειπείν, η ιδέα είναι μία έννοια κατ'ουσίαν που χρησιμεύει στο να μας καθοδηγεί να αναζητούμε τη φύση και τη σύνδεση των αντικειμένων της εμπειρίας.⁶⁴ Κατ'αυτό τον τρόπο οι τρεις καθαρές έννοιες του Λόγου(που προκύπτουν από κάθε δυνατή χρήση του Λόγου αναφορικά προς μία ομάδα από εμπειρικές έννοιες) δεν είναι άλλες 1 . από την ψυχή (τη νοούσα φύση) 2.τον κόσμο (τη συνεκτική ενότητα των φυσικών εξηγήσεων) 3. Το Θεό (την προϋπόθεση όλων των δυνατών αντικειμένων).Οι τρεις προαναφερόμενες καθαρές ιδέες δύνανται να οργανώνουν τη γνώση δυνάμει της αρχής της ομοιογένειας ως εξής: Η ψυχή αντιστοιχεί στην ψυχολογία, ο κόσμος στη φύση και ο Θεός στη Θεολογία, ως επιστήμη, ανώτερη όλων.⁶⁵

Η ιδέα της ψυχής παρουσιάζεται εγγύτερη στη ρυθμιστική χρήση. Μέσα από την ιδέα ο λόγος λαμβάνει την πρωτοβουλία της εμπειρικής χρήσεως κάθε νοήσεως, καθώς η ψυχολογική ιδέα δε μπορεί παρά να είναι φύσεως πνευματικής και άρα να ασχολείται με τα επιμέρους πνευματικά αποκλείοντας όλα τα υπόλοιπα.«Ο λόγος δεν έχει τίποτε μπροστά στα μάτια του , παρά τις αρχές της συστηματικής ενότητας στην εξήγηση των φαινομένων της ψυχής θεωρώντας όλους τους προσδιορισμούς ως ένα αντικείμενο».⁶⁶

Η ιδέα του κόσμου είναι το μοναδικό δεδομένο αντικείμενο προς το οποίο ο λόγος χρειάζεται ρυθμιστικές αρχές. Ωστόσο η ύπαρξη της ιδέας του κόσμου έχοντας διττή φύση είτε νοούσα, είτε σωματική είναι αμφίβολη, διότι, όπως εξετάσθηκε στις αντινομίες, οδηγεί αναπόφευκτα σε αντίφαση. Υπό το πρίσμα αυτό προβάλλονται δύο διαφορετικές έννοιες του κόσμου. Από τη μία ο

⁶² ΚΚΛ Β687.

⁶³ ΚΚΛ Β687-688.

⁶⁴ ΚΚΛ ΒΒ698..

⁶⁵ ΚΚΛ Β710.

⁶⁶ ΚΚΛ Β710-711.

κόσμος είναι άπειρος(αποτέλεσμα από μία άπειρη σειρά) και βρίσκει εφαρμογή στις φυσικές επιστήμες . Από την άλλη ο κόσμος είναι πεπερασμένος (αποτελείται από μία πεπερασμένη σειρά) και βρίσκει εφαρμογή σε πρακτικές αρχές.⁶⁷

Η ιδέα του Θεού με τη σειρά της (ούσα πιο προσφυής στη ρυθμιστική αρχή) είναι η αιτία των κοσμολογικών σειρών ή αλλιώς η έννοια του λόγου για το Θεό.⁶⁸ «Η προϋπόθεση μίας υπέρτατης νοήσεως, ως της μοναδικής αιτίας του σύμπαντος αλλά μόνο εν τη ιδέα, μπορεί πάντα να ωφελεί το λόγο και συνάμα να μη τον βλάπτει ποτέ».⁶⁹ Ο λόγος λύππει σε πλάνη στην περίπτωση της ιδέας του Θεού, από τη στιγμή που χρησιμοποιεί την ιδέα του υπέρτατου όντος όχι κανονιστικά αλλά συστατικά (ignava ratio ,αργός λόγος).Αλλά και στην περίπτωση του ανεστραμμένου λόγου(perversa ratio)⁷⁰ «Η ιδέα της συστηματικής ενότητας θα ώφειλε να χρησιμεύει μόνο για να αναζητά, ως κανονιστική αρχή, την ενότητα αυτή στη σύνδεση των πραγμάτων σύμφωνα με νόμους της φύσεως».⁷¹

Συνεπώς η συσχέτιση των καθαρών ιδεών με τις εμπειρικές έννοιες είναι αδύνατη .«Εάν θέλαμε να αποδώσουμε απολύτως αντικειμενικό κύρος στην ιδέα, τότε θα λησμονούσαμε ότι αυτό που νοούμε, είναι ένα ον εν τη ιδέα μόνον και καθώς εμείς τότε θα ξεκινούσαμε από μία διά της θεωρήσεως του κόσμου μη προσδιορίσιμη διόλου αιτιώδη αρχή, δε θα είμαστε έτσι σε θέση να εφαρμόσουμε αυτή την αρχή προσηκόντως προς την εμπειρική χρήση του λόγου».⁷² Η πορεία της ανθρώπινης γνώσης εκκινεί από την εποπτεία, από κεί μεταβαίνει στις έννοιες και καταλήγει στις ιδέες. Ωστόσο η γνώση πηγάζει a priori και στη θεωρητική του χρήση δε δύναται με τα στοιχεία αυτά να υπερβεί το πεδίο της δυνατής εμπειρίας. Στο σημείο αυτό έγκειται και το πρόσταγμα της κοπερνίκειας στροφής που συνίσταται στην αντικατάσταση της ιδέας της αρμονίας μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου με την αρχή της αναγκαίας υπαγωγής του αντικειμένου στο υποκείμενο.⁷³

i

---

⁶⁷ ΚΚΛ Β713.

⁶⁸ ΚΚΛ Β714

⁶⁹ ΚΚΛ Β715.

⁷⁰ ΚΚΛ Β717.

⁷¹ ΚΚΛ Β725.

⁷² ΚΚΛ Β726.

⁷³ Ντελέζ Ζύλ : Η κριτική φιλοσοφία του Καντ :Η θεωρία των ικανοτήτων(μτφ.Ε, Περδικούρη)Αθήνα: Εστία 2000 σ29-ΚΚΛ Β730-731.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΡΓΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

Άρεντ Χάνα : Η πολιτική φιλοσοφία του Καντ (μτφ. Β. Ρωμανός) .Αθήνα: Νήσος 2008 .

Αυγελής Νίκος : Εισαγωγή στη φιλοσοφία . Θεσσαλονίκη : Κώδικας 1998 .

Βινσεντί Λυκ : Αγωγή και Ελευθερία , Καντ και Φίχτε (μτφ .Γ. Πρελορέντζου) . Αθήνα : Πατάκης 1995 .

Γιανναράς Αναστάσιος : Κεφάλαια από τη θεωρητική φιλοσοφία του Καντ . Αθήνα : Παπαζήσης 1976 .

Δάφνος Παναγιώτης :« Ερμηνεία της Κριτικής του Καθαρού λόγου » του Καντ . Αθήνα : 1977 .

Δεληγιώργη Αλεξάνδρα : Ο μοντερνισμός στη σύγχρονη φιλοσοφία .Αθήνα :Αλεξάνδρεια 1996 .

Fichte Johann Gottlieb : Ο προορισμός του ανθρώπου (μτφ. Θ. Πενολίδης) . Κρατερός 2010 .

Καντ Ιμμάνουελ :Δοκίμια (εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Ε. Π Παπανούτσου) . Αθήνα :Δωδώνη 1971

Καντ Ιμμάνουελ : Κριτική του Καθαρού Λόγου (εισαγωγή – μετάφραση – παρατηρήσεις Μιχαήλ Φ . Δημητρακοπούλου) . Αθήνα :1986 .

Καντ Ιμμάνουελ : Κριτική της Κριτικής δύναμης (εισαγωγή – μετάφραση –σχόλια Κ . Ανδρουλιδάκης) . Αθήνα : Ιδεόγραμμα 1999.

Καντ Ιμμάνουελ :Κριτική του Πρακτικού Λόγου (εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Κ. Ανδρουλιδάκης) . Αθήνα : Εστία 2006 .

Καντ Ιμμάνουελ :Προλεγόμενα σε κάθε μελλοντική μεταφυσική (εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια Γ, Τζαβάρα)Αθήνα :Δωδώνη 1982 .

Κασίρερ Έρνστ :Καντ , η ζωή και το έργο του(εισαγωγή- μετάφραση – σχόλια Σ.Γερογιωργάκης) . Αθήνα: Ίνδικτος 2006 .

Μπενιέ Ζαν – Μισέλ :Ιστορία της νεωτερικής και σύγχρονης φιλοσοφίας: Φ υσιογνωμίες και Έργα (μτφ. Κ. Παπαγιώργης). Αθήνα : Καστανιώτης 2001 .

Ντελέζ Ζίλ: Η κριτική φιλοσοφία του Καντ: Η Θεωρία των ικανοτήτων (ΜΤΦ. Ε. Περδικούρη) . Αθήνα :Εστία 2000.

Pascal , G . :Για να γνωρίσετε τη σκέψη του Κάντ (μτφ. Α. Βέλιος).Αθήνα :΄Απειρον 1977.

Τομέας Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων :Για τον Ιμμάνουελ Κάντ , 200 χρόνια μετά .
Αθήνα :Νήσος 2006 .

ΕΡΓΑ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

Grier Michelle: Kant 's doctrine of Transcendental illusion : Cambridge University Press
2001 .

Dieter Henrich :The Unity of reason "Essays on Kant's Philosophy . Harvard University Press ,
Massachusetts: London , England 1994 .

Hoffe Otfried : Kant's Critique of pure reason :(The foundation of modern philosophy) .
Tubingen :Springer 2010 .

Kant Immanuel: Lecture's on philosophical theology (Translated by Allen W . Wood and
Gertrude M . Clark).Cornell University Press 1978 .

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	1
1 . Περί του ιδεώδους εν γένει	2
2 . Για το υπερβατολογικό ιδεώδες (πρωτότυπο υπερβατολογικό).	
3 . Για τις θεμελιώδεις αποδείξεις του Θεωρητικού Λόγου που χρησιμεύουν στο να συμπεράνουν την ύπαρξη του υπέρτατου όντος.....	5
4 . Για το αδύνατο μιας οντολογικής απόδειξης της ύπαρξης του Θεού	7
5 . Για το αδύνατο μιας κοσμολογικής απόδειξης της ύπαρξης του Θεού	8
6 . Απόδειξη και εξήγηση της διαλεκτικής φαινομενικότητας όλων των υπερβατικών αποδείξεων για την ύπαρξη ενός αναγκαίου όντος	10
7 .Για το αδύνατο της φυσικοθεολογικής απόδειξης	12
8 . Κριτική όλης της Θεολογίας στηριγμένης στις θεωρητικές αρχές του Λόγου.	13
9 .Παράρτημα στην υπερβατολογική διαλεκτική	15
A . Περί της κανονιστικής χρήσεως των ιδεών του Καθαρού Λόγου.....	
B . Περί του τελικού σκοπού της φυσικής Διαλεκτικής του ανθρώπινου Λόγου.....	
